

**До разової спеціалізованої вченої ради
Національної академії внутрішніх справ**

ВІДГУК

**на дисертацію Байдика Олександра Анатолійовича
«Захисник у кримінальних провадженнях про державну зраду»,
подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю
081 «Право», галузь знань 08 «Право»**

Актуальність теми дослідження. Право на захист належить до тих базових інститутів кримінального процесу, які визначають саму можливість існування справедливого правосуддя. Його фундаментальність полягає не лише в тому, що воно закріплено в Конституції України, а й у тому, що воно виконує гарантійну та балансувальну функції: стримує можливі зловживання владними повноваженнями сторони обвинувачення та забезпечує реальну можливість особи протистояти здійсненню щодо неї обвинувальної діяльності.

Як відомо, найбільш повноцінно та ефективно право на захист реалізується через діяльність захисника – особи, яка професійно володіє інструментами протидії обвинувальній діяльності держави та здатна забезпечити реальність процесуальних гарантій. Саме завдяки участі захисника забезпечується реальна змагальність, перевірка доказів сторони обвинувачення, дотримання стандартів справедливого суду та недопущення перетворення діяльності сторони обвинувачення на інструмент тиску.

Разом з тим, слід відмітити, що дисертант із науковим керівником обрали нетрадиційний шлях дослідження проблем участі захисника у кримінальному провадженні. Ними обрано значно складніший, але науково цінніший підхід – аналіз діяльності захисника у кримінальних провадженнях, де особа підозрюється чи обвинувачується у вчиненні такого злочину, як державна зрада. У таких справах значення професійної діяльності захисника зростає багаторазово, оскільки підвищений публічний інтерес, чутливість самої теми державної зради для українського суспільства, яке переживає збройну агресію російської федерації, а також специфіка доказування у справах цієї категорії створюють додаткові ризики звуження змісту права на захист.

Суспільна небезпека інкримінованого діяння нерідко може супроводжуватися інтуїтивною спокусою обмежити реальні можливості сторони захисту, виправдовуючи це необхідністю «жорсткого покарання» особи, яку підозрюють у державній зраді, або позбавленням її окремих процесуальних гарантій. У таких умовах особливої ваги набуває діяльність захисника, адже саме він є тим суб'єктом, який здатен забезпечити реальність, а не декларативність гарантій справедливого суду. У демократичній державі шлях до здійснення правосуддя має залишатися гідним і правовим навіть крізь вогонь війни, а участь професійного захисника – це один із ключових механізмів збереження цього високого стандарту.

Отже, дисертація, метою якої є розроблення цілісної теоретико-правової,

кримінальної процесуальної та криміналістичної концепції реалізації процесуального статусу й функції захисту в кримінальних провадженнях про державну зраду, виявлення проблем правового регулювання та правозастосовної практики, а також формулювання науково обґрунтованих пропозицій щодо вдосконалення кримінального процесуального законодавства України та практики його застосування з метою підвищення ефективності реалізації права на захист у провадженнях цієї категорії, є безумовно актуальною, важливою для правозастосовної практики та, що називається, «на часі».

Дисертація виконана відповідно до стратегічних напрямів державної політики України у сфері забезпечення національної безпеки, утвердження верховенства права, гарантування прав і свобод людини, удосконалення кримінальної юстиції та розвитку системи кримінального судочинства в умовах воєнного стану (с. 16 дис.). *Така орієнтація дослідження відповідає вимогам до дисертаційних робіт щодо їх спрямованості на розв'язання актуальних наукових і практичних проблем, визначених державними пріоритетами.*

Тема дослідження узгоджується із Цілями сталого розвитку України на період до 2030 року, затвердженими Указом Президента України від 30 вересня 2019 року № 722/2019, насамперед у частині досягнення цілі 16 «Мир, справедливість та сильні інститути», спрямованої на забезпечення доступу до правосуддя, підвищення ефективності діяльності державних інституцій та зміцнення верховенства права (с. 16 дис). *Це забезпечує відповідність роботи вимозі про її інтегрованість у міжнародні рамкові документи та сучасні глобальні підходи до розвитку правових інституцій.*

Дисертаційна робота відповідає положенням Стратегії національної безпеки України, уведеної в дію Указом Президента України від 14 вересня 2020 року № 392/2020, у частині забезпечення захисту національних інтересів, протидії загрозам державній безпеці та зміцнення спроможності правоохоронної системи. Актуальність дослідження також зумовлена завданнями Національної стратегії у сфері прав людини, затвердженої Указом Президента України від 24 березня 2021 року № 119/2021, зокрема щодо забезпечення права на справедливий суд, ефективний захист, доступ до правничої допомоги та дотримання міжнародних стандартів прав людини у кримінальному провадженні. *Таким чином, робота відповідає вимозі щодо наукової новизни та практичної значущості, оскільки спрямована на вдосконалення механізмів реалізації фундаментальних прав.*

Положення дисертації узгоджуються з Комплексним стратегічним планом реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023–2027 роки, схваленим Указом Президента України від 11 травня 2023 року № 273/2023, а також із Планом заходів щодо його реалізації, затвердженим розпорядженням Кабінету Міністрів України від 23 серпня 2024 року № 792-р. У контексті зазначених програмних документів результати дослідження спрямовані на вдосконалення процесуальних механізмів забезпечення права на захист, підвищення ефективності кримінального провадження щодо злочинів проти основ національної безпеки та зміцнення

гарантій справедливого судочинства (с. 17 дис.). *Це узгоджується з вимогою про практичну спрямованість дисертаційних досліджень і їх здатність забезпечувати наукове підґрунтя для реформ.*

Дослідження виконано в межах Тематики наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок Міністерства внутрішніх справ України на 2025–2029 роки, затвердженої наказом МВС України від 21 травня 2024 року № 326, а також Основних напрямів наукових досліджень Національної академії внутрішніх справ на 2025–2029 роки, схвалених рішенням Вченої ради Національної академії внутрішніх справ від 24 грудня 2024 року (протокол № 25). Тематика дисертації безпосередньо пов'язана з науковим забезпеченням розвитку кримінального процесуального законодавства, удосконаленням діяльності органів досудового розслідування та суду, забезпеченням процесуальних гарантій учасників кримінального провадження, а також пошуком оптимального балансу між потребами захисту національної безпеки та гарантуванням права особи на захист (с. 17 дис.). *Це повністю відповідає вимогам до дисертацій щодо її включення до планів наукових досліджень установи та забезпечення її наукової й практичної релевантності.*

Для досягнення поставленої мети О. А. Байдик визначив для себе такі **завдання**:

- дослідити стан наукового розроблення проблем участі захисника в кримінальних провадженнях про державну зраду;
 - висвітлити зміст процесуального статусу захисника-адвоката в кримінальних провадженнях про державну зраду й визначити його особливості;
 - сформулювати криміналістичні засади реалізації функції захисту в кримінальних провадженнях за ст. 111 КК України;
 - з'ясувати особливості участі захисника під час повідомлення про підозру в кримінальних провадженнях про державну зраду;
 - проаналізувати діяльність захисника під час затримання, застосування запобіжних заходів та інших заходів забезпечення кримінального провадження;
 - визначити особливості участі захисника в проведенні слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових) дій та забезпеченні доступу до матеріалів, що містять державну таємницю;
 - окреслити зміст й особливості процесуальних дій захисника в підготовчому судовому провадженні щодо кримінальних правопорушень про державну зраду;
 - розглянути засади реалізації функції захисту під час судового розгляду кримінальних проваджень про державну зраду;
 - схарактеризувати особливості участі захисника в апеляційному, касаційному й екстраординарному переглядах судових рішень у кримінальних провадженнях про державну зраду;
 - розробити пропозиції з удосконалення кримінального процесуального законодавства України та практики його застосування у сфері забезпечення права на захист у кримінальних провадженнях про державну зраду (с. 18-19 дис.).
- Завдання, сформульовані дисертантом, є конкретними, чітко

структурованими та логічно взаємопов'язаними, оскільки кожне з них безпосередньо кореспондує визначеній меті дослідження й спрямоване на її досягнення. Вони характеризуються науковою новизною та практичною значущістю, адже мають цінність для розвитку кримінального процесуального права, криміналістики, адвокатської діяльності та правозастосовної практики загалом.

Варто зазначити, що дисертантом коректно визначено як об'єкт, так і предмет дослідження. **Об'єктом дослідження** обґрунтовано визначено суспільні відносини, що виникають, змінюються та припиняються в процесі реалізації права на захист і здійснення захисником професійної діяльності у кримінальних провадженнях про державну зраду. **Предмет дослідження** – «захисник у кримінальних провадженнях про державну зраду» – чітко окреслює ту частину об'єкта, на яку спрямовано науковий аналіз (с. 19 дис.).

Отже, об'єкт і предмет дослідження, на погляд опонента, визначені правильно, взаємно узгоджені та відповідають логіці побудови дисертації.

Дисертант обґрунтовано та виважено підійшов до формування методологічного підґрунтя дослідження (с. 19–21 дис.), що забезпечило належний рівень достовірності, наукової обґрунтованості та переконливості висунутих положень, гіпотез і сформульованих за результатами роботи висновків.

Апробація результатів роботи здійснена на належному науковому рівні. Основні висновки та пропозиції, сформульовані в дисертації, були представлені на всеукраїнських і міжнародних науково-практичних конференціях, зокрема: «Захисник у кримінальних провадженнях про державну зраду: проблемні питання», «Ensuring the Right to Defence in Absentia Proceedings under Martial Law: Ukrainian Challenges and European Standards», «Гарантії прав адвоката-захисника у кримінальних провадженнях про державну зраду в умовах воєнного стану» (с. 25 дис.). *Це свідчить про належну апробацію наукових положень та їх обговорення у фаховому середовищі.*

Основні результати дисертації відображено в одинадцяти наукових публікаціях, серед яких – вісім статей у фахових виданнях з юридичних наук, включених до переліку, затвердженого Міністерством освіти і науки України, а також тези доповідей, підготовлені для участі в міжнародній науково-практичній конференції, семінарі та круглому столі (с. 9–10, 25 дис.). *Такий обсяг і рівень публікацій підтверджують самостійність, наукову зрілість та результативність роботи здобувача.*

Теоретичну базу дисертації становлять наукові праці вітчизняних і зарубіжних дослідників у галузі кримінального процесу, доказового права, криміналістики та суміжних галузей юридичної науки (272 найменування; с. 25, 223–252). Такий обсяг і спектр використаних джерел свідчить про ґрунтовність теоретичного підґрунтя дослідження.

Емпіричну базу роботи формують рішення Європейського суду з прав людини, Верховного Суду, матеріали проведеного узагальнення судової практики, а також результати анкетування адвокатів, здійсненого дисертантом.

Проведене анкетування істотно підвищує наукову цінність дослідження, оскільки отримані емпіричні дані посилюють аргументацію автора, роблять висновки більш доказовими та релевантними, а також дозволяють спиратися на реальну інформацію про проблеми, з якими стикаються практики.

Крім того, використання результатів анкетування адвокатів (Додаток А, Додаток Б, с. 253-266 дис.) забезпечує можливість зіставлення теоретичних положень і доктринальних підходів із фактичним станом справ у професійній сфері, перевірки репрезентативності та валідності висновків, а також виявлення тенденцій і напрямів як подальшого наукового пошуку, так і практикоорієнтованих пропозицій щодо вдосконалення законодавства та форм кримінального провадження.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертація є першим в Україні комплексним монографічним дослідженням процесуального статусу, функцій та діяльності захисника в кримінальних провадженнях про державну зраду, виконаним з огляду на умови воєнного стану, практику застосування спеціального кримінального провадження (*in absentia*), використання матеріалів негласних слідчих (розшукових) дій, державної таємниці, цифрових доказів і сучасних криміналістичних підходів до реалізації функції захисту (с. 21-23 дис.).

Окремі положення будуть проаналізовані на предмет їх наукової новизни в ході дослідження змісту роботи.

Оцінка змісту дисертації та її оформлення. Дисертація має чітку логіку побудови, що забезпечує її концептуальну цілісність, а під час ознайомлення з роботою її добре структурування сприяє глибокому розумінню висвітлених питань та аргументів.

РОЗДІЛ ПЕРШИЙ «Теоретико-правові та криміналістичні засади участі захисника в кримінальному провадженні про державну зраду» (с. 26-84) складається з трьох підрозділів, в яких автор досліджує стан наукового розроблення проблем участі захисника в кримінальних провадженнях про державну зраду (с. 26-36 дис); процесуальний статус захисника-адвоката в кримінальних провадженнях про державну зраду (36-56) та криміналістичні засади реалізації функції захисту в кримінальних провадженнях за статтею 111 Кримінального кодексу України (с. 56-82).

У підрозділі 1.1 О. А. Байдик переконливо обґрунтовує актуальність обраної теми та здійснює ґрунтовний аналіз стану наукового розроблення проблем участі захисника в кримінальних провадженнях про державну зраду. Автор демонструє глибоке знання сучасної наукової літератури, залучаючи значний масив праць провідних українських учених, які досліджували право на захист, процесуальний статус захисника, гарантії адвокатської діяльності, участь сторони захисту в доказуванні та інші суміжні аспекти.

Проаналізувавши цей солідний масив джерел, дисертант робить цілком обґрунтований висновок (с. 27), що, попри наявність значної кількості робіт переважна більшість із них присвячена загальним питанням реалізації права на захист або окремим аспектам адвокатської діяльності. Натомість *специфіка*

участі захисника саме в кримінальних провадженнях про державну зраду тривалий час з об'єктивних причин залишалася поза межами самостійного комплексного дослідження. Процесуальні особливості діяльності захисника у провадженнях за ст. 111 КК України фактично не були предметом цілісного наукового аналізу.

Дисертант слушно пов'язує зміну наукової ситуації з початком збройної агресії РФ проти України. Стрімке зростання кількості кримінальних проваджень за ст. 111 КК України, поява нових форм протиправної діяльності, активне застосування спеціального кримінального провадження (*in absentia*), використання матеріалів негласних слідчих (розшукових) дій, цифрових доказів закономірно спричинили формування окремого напрямку наукових досліджень, присвячених особливостям кримінального провадження стосовно особи, яка вчинила державну зраду.

Важливою заслугою дисертанта є **виокремлення та систематизація взаємопов'язаних наукових напрямів**, що стосуються кримінальних проваджень про державну зраду, а саме: 1) дослідження особливостей розслідування злочинів проти основ національної безпеки; 2) роботи, присвячені процесуальним гарантіям у провадженнях щодо злочинів проти національної безпеки; 3) дослідження впливу воєнного стану на кримінальне судочинство; 4) праці щодо участі захисника саме у провадженнях про державну зраду; 5) дослідження забезпечення права на захист на різних стадіях кримінального провадження; 6) роботи, присвячені провадженню *in absentia* та його процесуальним ризикам.

Здобувач цілком слушно підкреслює, що, попри наявність цих напрямів, науковці здебільшого досліджували їх **ізолювано**, без інтеграції кримінального процесуального та криміналістичного підходів. Водночас саме комплексний характер кримінальних проваджень про державну зраду зумовлює потребу в такій інтеграції, оскільки захисник у справах цієї категорії одночасно виступає: суб'єктом реалізації права на захист; учасником доказування; суб'єктом перевірки доказів в тому числі й цифрових; суб'єктом оцінки результатів НСРД; гарантом дотримання фундаментальних прав людини в умовах підвищеного безпекового режиму.

Окремо слід відзначити академічно цінний прийом, до якого вдається дисертант, ілюструючи «болючі точки» практики здійснення захисту. Завдяки цьому аналіз набуває не лише теоретичної глибини, а й практичної релевантності.

Підсумовуючи наукову цінність першого параграфа роботи, можна констатувати, що її автор переконливо обґрунтовує актуальність теми; демонструє глибоке знання сучасного наукового дискурсу; систематизує наявні напрями досліджень; виявляє прогалини, які потребують комплексного підходу; аргументує необхідність інтеграції кримінального процесуального та криміналістичного аналізу діяльності захисника в провадженнях про державну зраду. Відтак, цей підрозділ створює міцне теоретичне підґрунтя для подальших розділів дисертації та підтверджує наукову зрілість автора.

У підрозділі 1.2 (с. 36-56 дис.) дисертант застосовує надзвичайно вдалий методологічний прийом: **через аналіз конкретних кримінальних проваджень** він демонструє, як процесуальний статус захисника реалізується на практиці та яким чином активна позиція адвоката здатна забезпечувати право особи на справедливий суд. Такий підхід дозволяє не лише описати нормативну модель статусу захисника, а й показати її реальний зміст у провадженнях про державну зраду.

На основі аналізу судової практики дисертант переконливо доводить, що **процесуальний статус захисника у справах за ст. 111 КК України є одним із ключових інструментів забезпечення балансу між інтересами національної безпеки та дотриманням фундаментальних прав людини**. У роботі наведено показові приклади, коли завдяки професійній тактиці захисту суд змінював правову кваліфікацію діяння або ухвалював виправдувальний вирок, що підтверджує реальний вплив захисника на результат кримінального переслідування. Дисертант слушно підкреслює, що роль адвоката у провадженнях про державну зраду виходить далеко за межі формального представництва. Захисник бере участь у формуванні правової оцінки діяння; забезпечує добровільність та усвідомленість укладення угод про визнання винуватості; відіграє провідну роль під час обрання та продовження запобіжних заходів чи затриманні особи; має працювати з цифровими доказами та результатами НСРД, що вимагає високого рівня професійної компетентності.

Особливої уваги заслуговує те, що саме в цьому підрозділі дисертант **вперше в українській кримінальній процесуальній доктрині обґрунтовує концепцію посиленого гарантійно-компенсаторного характеру процесуального статусу захисника** у провадженнях про державну зраду (с. 21, 39-40). Згідно з цією концепцією, в умовах воєнного стану, спеціального кримінального провадження (*in absentia*), широкого застосування НСРД та режиму державної таємниці адвокат виконує не лише функцію захисту від обвинувачення, а й функцію **забезпечення процесуального балансу між інтересами держави та правами людини**.

Олександр Анатолійович переконливо демонструє, що сучасний захисник у справах про державну зраду повинен володіти навичками роботи з цифровими доказами, вміти перевіряти автентичність і повноту матеріалів НСРД, орієнтуватися в режимі державної таємниці та застосовувати інструменти «адвокатського розслідування». У цьому контексті автор обґрунтовує необхідність розширення доказових можливостей сторони захисту, спираючись на практику ЄСПЛ у справах *Rowe and Davis v. the United Kingdom*, *Jasper v. the United Kingdom* та *Moiseyev v. Russia*, де Суд наголошує, що інтереси державної безпеки не можуть автоматично переважати право на справедливий суд.

На підставі проведеного аналізу автор формулює комплексне визначення процесуального статусу захисника-адвоката у провадженнях про державну зраду як **нормативно закріпленої та забезпеченої гарантіями адвокатської діяльності системи прав, обов'язків, процесуальних можливостей і професійних засобів адвоката**, спрямованих на реалізацію функції захисту підозрюваного,

обвинуваченого, засудженого або виправданого у кримінальному провадженні за ст. 111 КК України, що здійснюється в умовах підвищеного безпекового режиму, використання спеціальних засобів доказування, можливого обмеження доступу до інформації та необхідності одночасного забезпечення вимог національної безпеки й міжнародних стандартів справедливого судового розгляду (с. 55 дис.).

Автор слушно підкреслює, що такий статус має не лише процесуальний, а й **правозахисний** характер, оскільки спрямований на забезпечення верховенства права, справедливості кримінального провадження та дотримання міжнародних стандартів прав людини (с. 55-56 дис.).

Таким чином, підсумовуючи викладене, слід зазначити, що підрозділ 1.2 виконано на високому науковому рівні. У ньому автор продемонстрував глибоке розуміння сучасної судової практики, запропонував концептуально нові підходи до осмислення ролі захисника, поєднав процесуальний, доказовий і криміналістичний аналіз та сформував цілісну доктрину процесуального статусу захисника у кримінальних провадженнях про державну зраду.

У підрозділі 1.3 «Криміналістичні засади реалізації функції захисту в кримінальних провадженнях за статтею 111 Кримінального кодексу України» (с. 56-85) дисертант переконливо демонструє, що реалізація функції захисту в кримінальних провадженнях про державну зраду не може бути зведена лише до аналізу процесуального статусу захисника. Автор обґрунтовано виходить із того, що адвокат у провадженнях за ст. 111 КК України діє в умовах складного доказового, інформаційного та безпекового середовища, що потребує застосування не лише процесуальних, а й криміналістичних знань, тактичних прийомів і спеціальних методів роботи з доказами. Саме тому здобувач розглядає функцію захисту через призму криміналістичного підходу, який дозволяє перейти від формального розуміння ролі адвоката до її реального змісту – активної діяльності, спрямованої на формування захисних версій, перевірку доказової інформації, виявлення суперечностей у позиції обвинувачення, аналіз допустимості доказів та використання спеціальних знань.

Важливим методологічним прийомом, застосованим автором, є ілюстрація криміналістичних аспектів діяльності захисника через аналіз типових проблемних ситуацій, що виникають у провадженнях про державну зраду. Дисертант переконливо показує, що такі провадження характеризуються складністю предмета доказування, використанням матеріалів оперативно-розшукової та контррозвідувальної діяльності, широким застосуванням НСРД, наявністю цифрових доказів, можливим засекреченням частини матеріалів та підвищеним ризиком помилкової кваліфікації. За таких умов ефективний захист можливий лише за умови активної доказової діяльності адвоката, який має володіти криміналістичними засобами аналізу доказів і тактичними прийомами побудови захисної позиції.

Автор роботи слушно наголошує, що у справах про державну зраду адвокат виступає не лише суб'єктом процесуальних прав, а й суб'єктом криміналістичного пізнання. Його діяльність охоплює формування

альтернативних захисних версій, пошук і перевірку джерел доказової інформації, аналіз цифрових слідів, оцінку автентичності та повноти матеріалів НСРД, участь у проведенні допитів, виявлення ознак провокації, а також використання спеціальних знань для спростування або пом'якшення обвинувачення, . У цьому контексті О. А. Байдик обґрунтовано підкреслює, що криміналістичні засади реалізації функції захисту мають системоутворювальне значення (с. 57 дис.).

На основі результатів анкетування автор демонструє наявність суттєвого дисбалансу між доказовими можливостями сторони обвинувачення та сторони захисту. Лише 13,6 % респондентів вважають можливості захисника щодо отримання та використання доказів достатніми, тоді як майже 74 % вказують на істотні обмеження. У цьому контексті дисертант обґрунтовує доцільність запровадження інституту *адвокатського розслідування як компенсаторного механізму*, що дозволив би стороні захисту отримувати власні докази та забезпечувати реальну змагальність.

Значну увагу приділено криміналістичній тактиці захисту. Автор слушно зазначає, що у провадженнях про державну зраду тактика адвоката має враховувати специфіку джерел доказової інформації, характер обвинувачення, можливість роботи з державною таємницею, цифрову природу доказів та суспільний резонанс справи. Дисертант детально розкриває значення захисної версії як центрального елемента криміналістичного забезпечення захисту та пропонує її класифікацію на фактичні, правові, доказові та процесуальні, що є вагомим науковим внеском.

Особливої уваги заслуговує аналіз цифрових доказів і результатів НСРД. Олександр Анатолійович демонструє глибоке розуміння проблем автентичності, цілісності, походження та допустимості цифрових даних, а також ризиків, пов'язаних із їх інтерпретацією. Дисертант переконливо доводить, що саме ці категорії доказів найчастіше становлять основу обвинувачення у справах про державну зраду, а тому їх криміналістична перевірка є ключовою складовою функції захисту.

У цьому параграфі також обґрунтовано необхідність застосування *трирівневої* моделі перевірки результатів НС(Р)Д стороною захисту, яка передбачає *послідовну оцінку правових підстав* проведення відповідної дії, *технічної достовірності* отриманої інформації та її *змістової відповідності* фактичним обставинам кримінального провадження. З'ясовано, що одним із ключових напрямів розвитку сучасної функції захисту є впровадження концепції процесуальної доброчесності доказів, відповідно до якої оцінювання доказової інформації має здійснюватися не лише з позицій формальної законності, а й з огляду на справедливість способу її одержання, дотримання прав людини, добросовісність процесуальної поведінки сторін та реальну можливість ефективної перевірки доказів стороною захисту.

У підсумку дисертант формує цілісне бачення криміналістичних засад реалізації функції захисту, визначаючи їх як систему наукових положень, тактичних рекомендацій, спеціальних знань і практичних алгоритмів, що використовуються адвокатом для формування, перевірки та реалізації захисної

позиції. Слід підтвердити, що такі висновки **вперше** зроблені в доктрині кримінального процесуального права.

На підставі узагальнення слідчої та судової практики дисертант *уперше у вітчизняній кримінальній процесуальній науці* запропонував кримінальну процесуальну класифікацію основних проблем участі захисника в кримінальних провадженнях про державну зраду. До таких проблем автор обґрунтовано відносить питання доступу до матеріалів кримінального провадження, забезпечення права на захист у провадженні *in absentia*, використання результатів негласних слідчих (розшукових) дій, доступу до відомостей, що становлять державну таємницю, а також гарантування незалежності адвокатської діяльності в умовах воєнного стану. Дисертант переконливо пояснює, чому саме ці аспекти набувають статусу проблемних та потребують доктринального й нормативного врегулювання.

Підтримки заслуговує і висновок автора про те, що до положень, які *вперше сформульовано в науці кримінального процесу*, слід віднести визначену ним систему криміналістичних особливостей реалізації захисником функції доказування у кримінальних провадженнях про державну зраду. Йдеться, зокрема, про формування та перевірку захисних версій, аналіз цифрових доказів, використання спеціальних знань, оцінку допустимості результатів негласних слідчих (розшукових) дій та документів, що містять державну таємницю. Запропонований підхід є концептуально новим і становить вагомий внесок у розвиток сучасної доктрини кримінального процесуального доказування.

Не менш вагомим за значущістю отриманих результатів є **РОЗДІЛ 2 «Захисник під час досудового розслідування злочинів про державну зраду»** (с. 86- 136).

У підрозділі 2.1 здобувач наукового ступеня розкриває проблемні питання участі захисника під час повідомлення про підозру в кримінальних провадженнях про державну зраду (с. 86-104). Підрозділ присвячений ґрунтовному аналізу участі захисника на етапі повідомлення про підозру та, з огляду важливості та значення для процесуального статусу особи повідомлення про підозру, є одним із концептуально важливих фрагментів дисертації. Автор переконливо доводить, що повідомлення про підозру у справах за ст. 111 КК України має не лише процесуально-технічний, а передусім гарантійний характер, оскільки саме з цього моменту кримінальне переслідування набуває персоніфікованої форми, визначаються межі обвинувачення та запускається механізм реалізації права на захист (с. 86 дис.).

Дисертант демонструє глибоке розуміння сучасної доктрини, виокремлюючи подвійну природу підозри – формальну та фактичну. Формальна підозра виникає після вручення письмового повідомлення, тоді як фактична – з моменту, коли діяльність органів досудового розслідування набуває індивідуалізованого характеру щодо конкретної особи (с. 87 дис.). Автор обґрунтовано доводить, що саме фактична підозра повинна слугувати відправною точкою для виникнення мінімальних гарантій права на захист, що повністю узгоджується з практикою ЄСПЛ та принципом верховенства права.

Важливим науковим здобутком є запропонована дисертантом класифікація напрямів діяльності захисника на стадії повідомлення про підозру, яка охоплює: перевірку фактичної обґрунтованості підозри; аналіз правової кваліфікації; оцінку змісту повідомлення про підозру; забезпечення процесуальних прав підозрюваного; формування первинної захисної позиції. *Така структуризація є методологічно виваженою та має значну практичну цінність для адвокатів, які працюють у провадженнях про державну зраду.*

Автор переконливо показує, що повідомлення про підозру у справах про державну зраду має низку специфічних рис, які зумовлені складністю предмета доказування, використанням матеріалів НСРД, результатів контррозвідувальної діяльності, цифрових доказів та документів з обмеженим доступом. У таких умовах підозра повинна відповідати підвищеному **стандарту** конкретизації, а саме – загальних формулювань про «сприяння державі-агресору» або «надання допомоги» недостатньо для забезпечення права на захист. Особа має бути поінформована про конкретні дії, їх час, спосіб учинення та доказову базу, на якій ґрунтується позиція сторони обвинувачення.

Дисертант слушно наголошує на *ризiku помилкової кваліфікації*, оскільки державна зрада нерідко межує з іншими злочинами – шпигунством, колабораційною діяльністю, розголошенням державної таємниці. Тому захисник повинен уже на стадії повідомлення про підозру перевіряти наявність умислу на шкоду Україні, характер інформації, її значення для національної безпеки та зв'язок із діяльністю іноземної держави.

Значну увагу приділено питанням спеціального порядку повідомлення про підозру окремим категоріям осіб – суддям, народним депутатам, прокурорам, військовослужбовцям та іншим суб'єктам, щодо яких закон передбачає додаткові гарантії. Автор переконливо доводить, що такий порядок не є процесуальним привілеєм, а є гарантією незалежності відповідних державних інституцій та запобіжник від використання кримінального переслідування як інструменту незаконного впливу на особу (с. 92 дис.).

Окремий акцент зроблено на гарантійному характері правильного визначення підслідності, що має особливе значення у провадженнях про державну зраду, де активно використовуються матеріали оперативно-розшукової та контррозвідувальної діяльності (с. 93 дис.). Автор слушно зазначає, що помилки у визначенні компетентного органу досудового розслідування можуть поставити під сумнів законність повідомлення про підозру та допустимість доказів.

Слушно звертає увагу дисертант і на проблематику забезпечення реальної можливості особи, щодо якої здійснюється особливий порядок кримінального провадження (*in absentia*), дізнатися про факт початку кримінального провадження та про його перебіг. Автор обґрунтовано пов'язує це питання зі стандартами справедливого судового розгляду та практикою ЄСПЛ, відповідно до якої особа не може бути позбавлена ефективної можливості брати участь у провадженні, формувати свою позицію та реалізовувати право на захист. Забезпечення належного інформування особи про провадження *in absentia* є

необхідною умовою дотримання принципів верховенства права, змагальності та процесуальної доброчесності (с. 96 і далі дис.).

Дисертант формулює низку концептуально важливих пропозицій щодо вдосконалення кримінального процесуального законодавства України у сфері забезпечення права на захист у провадженнях про державну зраду (с. 102-104 дис.).

По-перше, обґрунтовано необхідність нормативного закріплення поняття *фактичної* підозри та визначення мінімального комплексу процесуальних гарантій, які мають виникати з моменту фактичного спрямування кримінального переслідування проти конкретної особи.

По-друге, пропонується встановити обов'язкову участь захисника під час повідомлення про підозру у провадженнях щодо злочинів проти основ національної безпеки, зокрема за ст. 111 КК України.

По-третє, дисертант наполягає на законодавчому закріпленні підвищеного стандарту конкретизації повідомлення про підозру у справах про державну зраду, що має забезпечувати достатній опис фактичних обставин навіть у разі використання матеріалів з обмеженим доступом.

По-четверте, слушною є пропозиція удосконалити механізм повідомлення про підозру особам, які перебувають на тимчасово окупованих територіях або за межами України, передбачивши критерій реальності інформування як обов'язкову умову переходу до спеціального кримінального провадження.

По-п'яте, дисертант пропонує запровадити обов'язок сторони обвинувачення відкривати мінімально необхідний обсяг доказової інформації вже на стадії повідомлення про підозру, що забезпечить можливість формування первинної позиції захисту та відповідатиме стандартам верховенства права й процесуальної доброчесності.

Узагальнюючи, дисертант переконливо доводить, що участь захисника на стадії повідомлення про підозру є ключовою передумовою реалізації права на захист, формування первинної доказової ситуації та забезпечення принципів змагальності, верховенства права й справедливого судового розгляду. Результати анкетування підтверджують актуальність запропонованих змін: більшість респондентів підтримують раннє виникнення права на захист, розширення процесуальних можливостей адвоката та посилення гарантій його діяльності у провадженнях про державну зраду. Це свідчить про наявність як наукового, так і практичного запиту на подальший розвиток відповідних інститутів кримінального процесу.

Загалом підрозділ 2.1 демонструє високий рівень наукової зрілості дисертанта, який не лише системно аналізує нормативні положення та доктрину, а й пропонує власні концептуальні підходи до розуміння моменту виникнення підозри, ролі захисника та гарантій забезпечення права на захист у провадженнях про державну зраду. Автор переконливо доводить, що участь захисника на стадії повідомлення про підозру має розглядатися як первинний гарантійно-компенсаторний механізм, спрямований на урівноваження процесуальної та інформаційної переваги сторони обвинувачення та

забезпечення реальної, а не декларативної змагальності кримінального провадження.

У підрозділі 2.2. «Діяльність захисника під час затримання, застосування запобіжних заходів й інших заходів забезпечення кримінального провадження» (с. 104-115) автор формує цілісне, концептуально виважене бачення ролі захисника в механізмі судового контролю за обмеженням права на свободу в кримінальних провадженнях про державну зраду, послідовно розкриває один із найконфліктніших аспектів реалізації права на захист у провадженнях про державну зраду – діяльність захисника під час затримання, обрання та продовження запобіжних заходів і застосування інших заходів забезпечення кримінального провадження. Автор переконливо показує, що саме під час їх застосування відбувається найбільш інтенсивне втручання держави в права та свободи особи, а специфіка обвинувачення за ст. 111 КК України зумовлює постійну спокусу підмінити індивідуальну оцінку ризиків загальними посиланнями на воєнний стан, інтереси національної безпеки та підвищену суспільну небезпечність державної зради.

Ключовим є акцент на гарантійно-компенсаторній ролі захисника. Адвокат розглядається не лише як представник підозрюваного, а як суб'єкт адвокатського «процесуального контролю» за законністю, необхідністю та пропорційністю застосування запобіжних заходів. На основі аналізу судової практики та результатів анкетування дисертант обґрунтовує, що етап застосування й продовження запобіжних заходів є одним з найпроблемніших з точки зору фактичної рівності сторін, що зумовлює об'єктивну потребу в посиленні процесуальних гарантій захисту.

Суттєве місце відведено здобувачем проблеми *шаблонності* обґрунтування ризиків і фактичного ототожнення підозри в державній зраді з автоматичною необхідністю тримання під вартою (с. 196 дис.). Автор наполягає на підвищеному стандарті доведення ризиків і підвищеному стандарті мотивування ухвал про тримання під вартою: судові рішення має містити конкретні фактичні дані щодо кожного ризику, оцінку доводів захисту та аргументацію неможливості застосування менш суворих альтернатив. Такий підхід прямо пов'язується з вимогами принципу пропорційності, презумпції невинуватості та сучасного розуміння судового контролю як гарантії справедливого й допустимого доказування.

Слід підтримати дисертанта, який слушно акцентує, що специфіка кримінальних проваджень за ст. 111 КК України зумовлює підвищений ризик обвинувального ухилу під час вирішення питань щодо застосування заходів забезпечення кримінального провадження. Такий ризик виникає через значний суспільний резонанс, безпековий контекст, умови воєнного стану та підвищену увагу держави й суспільства до злочинів проти основ національної безпеки. Емоційне несприйняття осіб, яким інкримінують державну зраду, нерідко створює додатковий вплив на правозастосовників. За цих умов судовий контроль має здійснюватися за підвищеним стандартом обґрунтування та мотивування судових рішень, що є необхідною гарантією недопущення звуження змісту права

на захист.

У законодавчому вимірі дисертант фактично формулює низку концептуальних орієнтирів удосконалення кримінального процесуального регулювання. *По-перше*, обґрунтовується потреба нормативного закріплення підвищеного стандарту мотивування рішень про тримання під вартою у справах про злочини проти основ національної безпеки, що має унеможливити формальні посилення на тяжкість обвинувачення, воєнний стан чи абстрактну загрозу безпеці держави. *По-друге*, послідовно підкреслюється необхідність законодавчого посилення гарантій індивідуалізації запобіжних заходів, зокрема через імперативну вимогу розгляду можливості застосування альтернативних заходів (домашній арешт, особисте зобов'язання, порука, застава) та обов'язок сторони обвинувачення наводити конкретні аргументи щодо їх недостатності. *По-третє*, автор фактично ставить питання про нормативне посилення стандартів оцінки розумності строків тримання під вартою в провадженнях про державну зраду, виходячи з практики ЄСПЛ щодо необхідності наведення «нових і достатніх» підстав для кожного подальшого продовження запобіжного заходу.

Окремий акцент зроблено на тому, що воєнний стан не може розглядатися як універсальне виправдання затягування розслідування та тривалого тримання під вартою (с. 109 дис.). Дисертант логічно пов'язує це з обов'язком захисника системно фіксувати випадки бездіяльності сторони обвинувачення, несвоєчасного проведення слідчих дій, затримок з відкриттям матеріалів тощо, що в подальшому має слугувати аргументом для зміни або скасування запобіжного заходу.

Підрозділ 2.3 присвячено одному з найскладніших і водночас ключових аспектів реалізації права на захист у кримінальних провадженнях про державну зраду – участі захисника у проведенні слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій, а також забезпеченні доступу до матеріалів, що містять державну таємницю (с. 115-133 дис.). Автор переконливо демонструє, що саме на стадії досудового розслідування, під час проведення слідчих або негласних слідчих (розшукових) дій, формується основна доказова база сторони обвинувачення, визначаються межі подальшого судового розгляду та створюються або нівелюються реальні можливості сторони захисту щодо спростування підозри, а згодом – обвинувачення. Дисертант слушно підкреслює, що у провадженнях за ст. 111 КК України доказова інформація має специфічний характер: значну її частину становлять результати НСРД, матеріали оперативно-розшукової та контррозвідувальної діяльності, цифрові дані, документи з обмеженим доступом і відомості, що становлять державну таємницю. За таких умов участь захисника у кримінальному провадженні не може бути формальною. На захисника, як професійного учасника кримінального провадження покладається обов'язок здійснити системну перевірку законності отримання доказів, їх криміналістичний аналіз, оцінку процесуальної доброчесності та фіксацію всіх порушень, які можуть вплинути на допустимість доказів.

Автор детально аналізує участь захисника під час проведення обшуку,

наголошуючи на необхідності підвищеного стандарту фіксації цієї слідчої дії, особливо коли вилучають цифрові носії або документи з обмеженим доступом. Дисертант обґрунтовує, що будь-яка невизначеність щодо місця виявлення об'єкта, доступу до нього, стану носія чи способу його вилучення може вплинути на достовірність і допустимість доказів, а тому захисник повинен активно реагувати на неповноту фіксації, неточності опису та порушення меж ухвали слідчого судді.

Видається необхідним підтримати автора дисертації, який обґрунтовано наголошує, що під час проведення обшуку у кримінальних провадженнях про державну зраду слідча практика нерідко спрямовується на фактичне вилучення майже всіх речей і документів, у тому числі тих, що не зазначені в ухвалі слідчого судді та не мають жодного зв'язку з предметом доказування. За таких умов особливої ваги набуває «процесуальний контроль» з боку захисника, який має перевіряти, чи відповідають дії слідчого межах судової ухвали та чи не здійснюється вилучення речей і документів, очевидно не пов'язаних із кримінальним провадженням (с. 117 дис.).

Важливим є й аналіз застосовування такого заходу забезпечення кримінального провадження, як тимчасовий доступ до речей і документів. Автор переконливо доводить, що цей інститут має використовуватися не лише для контролю за діями сторони обвинувачення, а й як інструмент формування власної доказової бази захисту, що є концептуально новим підходом у вітчизняній доктрині (с. 118 дис.).

Значну увагу приділено участі захисника в допитах, особливо коли йдеться про цифрові докази та електронну комунікацію. Автор слушно зазначає, що необережні пояснення підозрюваного можуть бути використані для підтвердження суб'єктивної сторони злочину, а тому захисник має забезпечити тактичну підготовку до допиту, визначити межі допустимих пояснень і проаналізувати ризики самообвинувачення (с. 119 дис.).

Одним із найбільш інноваційних елементів підрозділу є запропонована дисертантом трирівнева модель перевірки результатів НСРД: *правовий рівень* (законність підстав, меж і строків), *технічний рівень* (автентичність, цілісність, відсутність монтажу), *змістовий рівень* (контекст, альтернативні пояснення, відповідність ознакам державної зради) (с. 122 дис.). Такий підхід є концептуально новим і має значний практичний потенціал для забезпечення реальної змагальності сторін. Автор також слушно наголошує на проблемі вибіркового використання результатів НСРД стороною обвинувачення та обґрунтовує необхідність відкриття захисту не лише протоколів, а й первинних носіїв, повних записів і технічних матеріалів.

Важливим є й аналіз доступу до матеріалів, що містять державну таємницю. Дисертант аргументовано доводить, що обмеження доступу не може нівелювати право на захист, а тому необхідно створити компенсаторні механізми, які забезпечать можливість перевірки доказів навіть за умов секретності.

Підрозділ містить низку важливих законодавчих пропозицій, серед яких:

необхідність закріплення обов'язку зберігати всі матеріали НСРД до набрання вищою законної сили; встановлення підвищених стандартів фіксації обшуку; нормативне визначення обов'язку повного відкриття матеріалів НСРД; удосконалення механізмів доступу захисника до державної таємниці; розширення процесуальних можливостей захисника щодо тимчасового доступу; законодавче врегулювання технічних стандартів роботи з цифровими доказами; посилення судового контролю за НСРД та їх допустимістю.

Узагальнюючи, можна констатувати, що підрозділ 2.3 демонструє високий рівень наукової зрілості автора, який не лише глибоко аналізує проблеми доказування у справах про державну зраду, а й формує нові доктринальні підходи до діяльності захисника, пропонує інноваційні моделі перевірки доказів і обґрунтовує необхідність законодавчих змін, спрямованих на забезпечення реальної змагальності та процесуальної доброчесності кримінального провадження.

РОЗДІЛ 3 «Захисник у судовому провадженні та під час перегляду судових рішень у кримінальних провадженнях про державну зраду» (с. 137-208 дис.) складається з трьох підрозділів.

У підрозділі **3.1.** автором підіймаються проблеми стосовно процесуальних дій захисника в підготовчому судовому провадженні щодо кримінальних правопорушень про державну зраду (с. 137-154 дис.)

Здобувач слушно зазначає, що підготовче судове провадження у справах про державну зраду виконує функцію ключового процесуального фільтра, який забезпечує перевірку обвинувального акта, повноту відкриття матеріалів та реальність права на захист, що прямо впливає з твердження про «важливий механізм запобігання ситуаціям, коли судовий розгляд розпочинається на підставі обвинувального акта, що містить істотні процесуальні недоліки» (с. 138 дис.).

Суттєвою перевагою підрозділу є те, що здобувач **виокремлює основні напрями діяльності захисника** та аналізує їх не фрагментарно, а у взаємозв'язку з принципами змагальності, рівності сторін, верховенства права та процесуальної доброчесності. Така структурна побудова підрозділу не лише систематизує матеріал, а й дозволяє чітко простежити логіку авторського мислення та його здатність до комплексного бачення проблематики.

Зокрема, автор переконливо доводить, що діяльність захисника на цій стадії є багатовекторною. Захисник має: здійснити ретельну перевірку обвинувального акта та, за потреби, вимагати його конкретизації; ознайомитися з усіма матеріалами досудового розслідування та домагатися їх повного відкриття, у тому числі матеріалів, що містять державну таємницю; ініціювати клопотання щодо збирання доказів, залучення експертів, проведення експертиз і залучення спеціалістів; сформулювати позицію щодо доцільності відкритого чи закритого судового розгляду; оскаржувати порушення, допущені під час досудового розслідування; забезпечувати реальне здійснення захисту у випадку спеціального судового провадження за відсутності обвинуваченого або у разі заміни адвоката.

Особливої уваги заслуговує аналіз автором проблематики **повноти відкриття матеріалів кримінального провадження**, де здобувач демонструє здатність поєднувати емпіричні дані (результати анкетування) з теоретичними положеннями та практикою застосування НСРД, цифрових доказів і матеріалів з обмеженим доступом. Такий підхід підсилює аргументацію та надає дослідженню практичної значущості.

Важливим є й те, що здобувач приділяє окрему увагу питанню **спеціального судового провадження**, підкреслюючи ризики формалізації права на захист та необхідність підвищених гарантій, що повністю відповідає позиціям ЄСПЛ. Автор слушно наголошує, що саме на підготовчій стадії судового розгляду суд має перевірити наявність умов для *in absentia*, а захисник – поставити під сумнів будь-які формальні посилення сторони обвинувачення.

Такий комплексний підхід дозволяє розглядати діяльність захисника в підготовчому судовому провадженні не як набір окремих процесуальних дій, а як цілісну систему гарантій, спрямованих на забезпечення справедливого судового розгляду у справах про державну зраду.

У підрозділі 3.2. дисертант послідовно обґрунтовує, що судовий розгляд у справах про державну зраду є ключовою стадією, на якій функція захисту реалізується найбільш повно, оскільки саме тут відбувається безпосереднє дослідження доказів та перевіряється обґрунтованість обвинувачення (с. 154 дис). Автор переконливо демонструє, що специфіка ст. 111 КК України зумовлює підвищені вимоги до доказування: необхідно довести не лише факт вчинення злочину – подію кримінального правопорушення, а й ознаки суб'єкту, якщо це необхідно, спрямованість дій на шкоду суверенітету, територіальній цілісності та недоторканності, обороноздатності, державній, економічній чи інформаційній безпеці України. Наукова аргументація є внутрішньо логічною та методологічно виваженою: дисертант спирається на положення засади змагальності, стандарти ЄСПЛ, результати анкетування та аналіз судової практики, що підсилює емпіричну основу дослідження.

Сильною стороною підрозділу є системна структуризація напрямів діяльності захисника: перевірка доказів, оцінка допустимості НСРД, допит свідків, робота з експертами, аналіз кваліфікації, узагальнення судової практики та використання її під час доказування. Особливо цінним є акцент на тому, що доказова база у справах про державну зраду часто є технічно складною, а тому захисник має будувати окрему лінію щодо допустимості доказів, зокрема перевіряти «автентичність цифрових носіїв» та «повноту відкриття матеріалів».

Узагальнюючи оцінку офіційним опонентом цього підрозділу можна зазначити, що він має значну наукову цінність, оскільки формує комплексну модель реалізації функції захисту в судовому розгляді справ про державну зраду, поєднуючи доктрину, практику та емпіричні дані. Він логічно продовжує попередній підрозділ і створює концептуальну основу для подальшого аналізу гарантій справедливого судового розгляду в умовах воєнного стану та підвищеного суспільного резонансу. Крім того, дисертантом по суті сформовано алгоритм діяльності захисників у судовому розгляді кримінальних проваджень

при притягненні до кримінальної відповідальності особи за вчинення злочину, передбаченого ст. 111 КК України.

Що стосується підрозділу 3.3. роботи, то можна зазначити, що він присвячений комплексному аналізу участі захисника в апеляційному, касаційному та екстраординарному переглядах судових рішень у кримінальних провадженнях про державну зраду, що становить важливий елемент гарантійної моделі реалізації права на захист. Дисертант переконливо обґрунтовує, що ці стадії не можуть розглядатися як формальне продовження судового розгляду, оскільки вони виконують самостійні контрольні, коригувальні та правовідновлювальні функції. Слід підтримати думку дисертанта, що у справах з кваліфікацією дій підсудного за ст. 111 КК України ці стадії набувають особливої ваги, оскільки суворість санкцій, складність доказової бази, використання матеріалів НСРД, цифрових доказів і документів з обмеженим доступом, а також можливість спеціального судового провадження істотно підвищують ризики судових помилок чи упередженого ставлення до особи.

Автор послідовно розкриває специфіку діяльності захисника на кожній зі стадій перегляду. В апеляційному провадженні, як слушно зазначено, захисник має можливість впливати як на фактичні, так і на правові аспекти вироку, що зумовлює необхідність структурованої, доказово орієнтованої апеляційної скарги. Дисертантом підкреслюється, що апеляція повинна охоплювати не лише помилки у встановленні фактичних обставин, а й порушення права на захист, недопустимість доказів, дефекти спеціального судового провадження, неналежне відкриття матеріалів та інші істотні порушення процесуальної форми. Такий підхід відповідає сучасним доктринальним уявленням про апеляцію як повноцінний механізм виправлення судових помилок ().

Аналіз стадії касаційного перегляду вирізняється чітким розмежуванням її правової природи. Дисертант слушно наголошує, що касаційний перегляд спрямований на перевірку правильності застосування норм матеріального та процесуального права, а не на повторне встановлення фактів. Водночас автор коректно звертає увагу на те, що у справах про державну зраду межа між фактичними та правовими питаннями є рухомою, зокрема коли йдеться про доведеність умислу або наявності спеціального суб'єкта. Така аргументація є методологічно виваженою та відповідає практиці Верховного Суду, на яку дисертант активно спирається.

Важливим є й аналіз екстраординарних форм перегляду, де автор підкреслює значення нововиявлених та виключних обставин для відновлення порушених прав особи, особливо у випадках розсекречення матеріалів, появи нових технічних даних або встановлення дефектів цифрових доказів. Це свідчить про глибоке розуміння специфіки доказування у справах про державну зраду та ролі захисника в забезпеченні процесуальної доброчесності.

Слід зазначити, що окремі положення, розроблені автором у підрозділах 3.2. та 3.3, за своїм змістом цілком могли б бути заявлені як такі, що **вперше сформульовані у межах науки кримінального процесу**. Проте дисертант утримався від відповідних претензій на новизну, що видається надмірною

скромністю й потребує критичного ставлення з боку опонента.

Сильною стороною підрозділу є широке використання актуальної практики Верховного Суду та ЄСПЛ, що дозволило здобувачу не лише описати нормативні засади перегляду рішень, а й показати реальні механізми їх застосування. Особливо цінним є акцент на проблематиці спеціального судового провадження за відсутності обвинуваченого, де автор слушно наголошує на необхідності перевірки реальності повідомлення особи та забезпечення ефективної участі захисника.

У дисертації представлено ще багато важливих і цікавих аспектів, проблем, які заслуговують на увагу, безумовно мають бути сприйняті для законодавчого впровадження. Втім, у межах відгуку неможливо охопити їх усі, надати повну оцінку та обговорити детально, що лишає простір для подальшого аналізу та наукових дискусій.

Загалом високо оцінюючи подану до захисту дисертацію та її наукові результати, слід зауважити, що робота, відповідно до традицій академічного аналізу, містить низку дискусійних положень, які не можуть бути залишені поза критичним розглядом опонента та в окремих випадках потребують додаткового пояснення з боку її автора.

1. На сторінках 87–88 роботи дисертант пропонує цікавий і концептуально значущий підхід до розмежування **формальної** та **фактичної** підозри. *Формальна* підозра, як слушно зазначає автор, виникає після належного складення та вручення письмового повідомлення про підозру відповідно до вимог КПК України. Натомість *фактична* підозра формується значно раніше – з моменту, коли діяльність органів досудового розслідування набуває персоніфікованого характеру та спрямовується проти конкретної особи як імовірного суб'єкта державної зради.

Дисертант переконливо обґрунтовує, що про наявність фактичної підозри можуть свідчити такі процесуальні дії, як проведення обшуку, вилучення цифрових носіїв, здійснення негласних слідчих (розшукових) дій, арешт майна, отримання тимчасового доступу до комунікаційних даних, затримання тощо. Саме тому, на думку автора, *мінімальний комплекс гарантій права на захист має виникати не лише після вручення письмового повідомлення про підозру, а й із моменту фактичного кримінального переслідування.*

Загалом підтримуючи такий вектор міркувань, вважаю за необхідне висловити прохання під час захисту дисертації надати відповіді на два принципові питання:

1) чи пропонується запровадження цієї конструкції *виключно* для проваджень щодо державної зради, чи дисертант убачає її універсальною також для інших категорій кримінальних правопорушень, у яких «фактичне переслідування» передують формальному повідомленню про підозру;

2) яким, на думку автора, має бути механізм реалізації запропонованого підходу: чи потребує він *законодавчого закріплення* у КПК України; чи достатньо *послідовного застосування практики ЄСПЛ*, яка вже визнає момент фактичного переслідування точкою відліку для виникнення гарантій права на захист.

На погляд опонента, відповіді на ці питання дозволять чіткіше визначити як *масштабність* для кримінального процесу України запропонованої автором концепції, так і *шляхи її імплементації* у національну правозастосовну практику.

2. На сторінках 102–104 дисертації, після ґрунтовного аналізу проблем діяльності захисника під час затримання, застосування запобіжних заходів та інших заходів забезпечення кримінального провадження, дисертант пропонує низку важливих і практично значущих рекомендацій щодо вдосконалення кримінального процесуального законодавства України. Серед них – необхідність нормативного закріплення поняття фактичної підозри; обов'язкової участі захисника під час повідомлення про підозру у провадженнях щодо злочинів проти основ національної безпеки; удосконалення механізму повідомлення про підозру особам, які перебувають на тимчасово окупованих територіях або за межами України, шляхом запровадження критерію реальності інформування як передумови переходу до спеціального кримінального провадження тощо.

Особливої уваги заслуговує пропозиція дисертанта щодо **законодавчого закріплення підвищеного стандарту конкретизації повідомлення про підозру у справах про державну зраду** (с. 103). Автор слушно наголошує, що повідомлення про підозру у таких провадженнях має містити достатній опис фактичних обставин, який дозволяє особі зрозуміти сутність інкримінованого діяння та ефективно реалізовувати право на захист, навіть за умов використання матеріалів з обмеженим доступом.

Разом із тим виникає важливе питання, яке потребує уточнення під час захисту: **якими мають бути процесуальні наслідки недотримання слідчим або прокурором запропонованого підвищеного стандарту конкретизації?** Чи йдеться про визнання повідомлення про підозру таким, що не відповідає вимогам закону; про неможливість подальшого застосування запобіжних заходів; про недопустимість окремих доказів; чи про інший механізм реагування?

Визначення процесуальних санкцій за порушення цієї вимоги є необхідним для практичної реалізації запропонованої моделі та забезпечення її ефективності у правозастосовній діяльності.

3. На с. 149 дисертації, аналізуючи дії захисника у підготовчому судовому провадженні, автор слушно звертає увагу на те, що суд має перевіряти не лише формальну участь захисника, а й наявність у нього реальних процесуальних можливостей для здійснення захисту. Повністю погоджуючись із покладенням на суд такого обов'язку, водночас слід уточнити, що в роботі фактично ототожнюються наявність можливостей та їх реальна реалізація. Як відомо, це різні категорії: можливість може існувати, але не бути використаною захисником.

У цьому контексті потребує пояснення, чи, на думку дисертанта, суд повинен реагувати на ситуації, коли адвокат, маючи всі процесуальні можливості, очевидно не реалізує їх, фактично манкіруючи своїми професійними обов'язками. З одного боку, незалежність адвокатури обмежує втручання держави у діяльність захисника. З іншого – держава не може залишатися осторонь у разі виявлення порушень стандартів надання правової

допомоги, адже належний захист є не лише правом обвинуваченого, а й обов'язком держави.

ЄСПЛ неодноразово наголошував, що сама по собі участь захисника не гарантує ефективності правової допомоги, оскільки адвокат може ухилятися від виконання своїх обов'язків, бути об'єктивно позбавленим можливості діяти або стикатися з тривалими перешкодами. Тому важливо з'ясувати, чи, на думку автора, суд має обмежитися перевіркою наявності можливостей, чи все ж повинен реагувати на випадки їх очевидної нереалізації.

З огляду на це, під час захисту дисертації бажано надати чітке пояснення авторського підходу до меж так би мовити «судового контролю» за ефективністю захисту.

4. На сторінках 161–162 дисертації автор слушно й надзвичайно актуально для сучасних умов порушує питання функціонування суду присяжних та можливості заявлення відповідного клопотання підозрюваним (обвинуваченим) у справах про державну зраду, санкції за якою передбачають покарання від дванадцяти до п'ятнадцяти років позбавлення волі, а в окремих випадках – довічне позбавлення волі. Відомо, що з початком збройної агресії законодавець тимчасово припинив діяльність суду присяжних (див. ч. 10 ст. 615 КПК), що викликало суттєве занепокоєння насамперед у адвокатської спільноти та загалом у представників сторони захисту. З цього приводу до Конституційного Суду України подано дві конституційні скарги щодо можливого порушення конституційних гарантій.

Попри високу актуальність порушеної проблематики, дисертант не висловив у роботі власного ставлення до такого законодавчого рішення та його впливу на реалізацію права на захист у провадженнях про державну зраду.

З огляду на значущість питання для практики та доктрини кримінального процесу, під час захисту дисертації бажано надати розгорнуте пояснення авторської позиції щодо тимчасового припинення функціонування суду присяжних.

Слід, проте, зазначити, що висловлені зауваження не впливають на загальну позитивну оцінку дисертації, не знижують її високого наукового рівня, подекуди носять спірний характер, обумовлені стрімким розвитком технічного прогресу, відставанням чинного законодавства від потреб правозастосовної практики.

Усе викладене вище дає підстави для такого узагальненого висновку:

1. Дисертація Байдика Олександра Анатолійовича «Захисник у кримінальних провадженнях про державну зраду» відповідає спеціальності 081 «Право», галузі знань 08 «Право».

2. Дисертація порушує актуальну наукову проблему, її структура логічно вибудована, а зміст спирається на ґрунтовну наукову аргументацію. Оформлення роботи відповідає встановленим вимогам для наукових досліджень цього рівня. Дисертація представлена державною мовою, що забезпечує її відповідність вимогам академічного дискурсу.

3. Представлена до захисту робота є кваліфікаційною науковою працею, яка виконана здобувачем ступеня доктора філософії особисто, містить нові науково обґрунтовані результати проведених здобувачем досліджень. Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертація є одним із перших в Україні комплексних монографічних досліджень процесуального статусу, функцій та діяльності захисника в кримінальних провадженнях про державну зраду, виконаним з огляду на умови воєнного стану, практику застосування спеціального кримінального провадження (*in absentia*), використання матеріалів негласних слідчих (розшукових) дій, державної таємниці, цифрових доказів і сучасних криміналістичних підходів до реалізації функції захисту.

4. Опонентом не виявлені некоректні запозичення, в тому числі й при перевірці роботи за допомогою сервісу IDENTIFIC formerly OXSICO. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело. Дисертація оформлена відповідно до вимог МОН України та подана до захисту у вигляді підготовленого рукопису.

5. Здобувач ступеня доктор філософії під час проведення дослідження продемонстрував набуті теоретичні знання, уміння, навички та компетентності відповідно до спеціальності 081 «Право», провів власне наукове дослідження, оформлене у вигляді дисертації.

6. Окремі результати дослідження опубліковані в 11 наукових публікаціях (с. 9-10 дис.).

7. Дисертація відповідає пп. 7, 8 Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого Постановою Кабінету міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44 (в редакції від 8 травня 2024 р.), а її автор – Олександр Анатолійович Байдик – заслуговує на присудження наукового ступеня доктор філософії за спеціальністю 081 «Право».

ОФІЦІЙНИЙ ОПОНЕНТ

**Завідувачка кафедри кримінального процесу
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого,
доктор юридичних наук, професор,
академік Національної
академії правових наук України,
заслужений діяч науки і техніки України**

Оксана КАПЛІНА